

*Egy hajdú-bihari község cigánységának temetési szokásai és annak
lelkigondozói lehetőségei*

ROMOLÓGIAI FÜZETEK
DEBRECENI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM

1.

DEBRECENI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
TEOLÓGIA INTÉZET
ROMOLÓGIA TANSZÉK

Arany-Michels Richárd

**EGY HAJDÚ-BIHARI KÖZSÉG CIGÁNYSÁGÁNAK
TEMETÉSI SZOKÁSAI
ÉS ANNAK LELKIGONDOZÓI LEHETŐSÉGEI**

DEBRECEN
2017.

Szerkesztette:
Szabóné Dr. Kármán Judit

Lektorálta:
Romológiai szempontból: Szabóné Dr. Kármán Judit

Technikai szerkesztő:
Szilágyiné Asztalos Éva

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem

ISBN 978-963-8429-99-5

Szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Berek Sándor (DRHE Romológia Tanszék), Dr. Gaál Sándor (DRHE
Missziói és Felekezettudományi Tanszék), Dr. Lovas Kiss Antal (DE Nép-
rajz Tanszék), Szabóné Dr. Kármán Judit (DRHE Romológia Tanszék)

Sorozatszerkesztő: Szabóné Dr. Kármán Judit

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Felelős kiadó: Dr. Kustár Zoltán rektor
Debrecen, 2017

Nyomdai munkálatok: Kapitális Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
BEVEZETÉS	9
I. A REFORMÁTUS TEMETÉSRŐL.....	11
1. Homiletikai megfontolások.....	11
2. A temetés liturgiája, menete.....	14
II. TALÁLKOZÁS A GYÁSZOLÓKKAL	18
1. A lekipásztor és a halál	18
2. A temetés bejelentése	19
III. A CIGÁNYSÁG HALÁLHOZ, TEMETÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOKÁSAI, HAGYOMÁNYAI, SZIMBÓLUMAI	22
1. A településen lakó cigányság halotti szokásai.....	22
2. Mi rejlik a cselekedetek mögött?.....	24
IV. ESETBEMUTATÁS.....	27
1. A lehető legszebb temetésnek kell lennie!.....	27
1.1. Az előzmények	27
1.2. A temetés előtt.....	29
1.3. Prédikáció.....	30
1.4. A temetés után	34
2. Azt hagyjuk itt, akit a legjobban szeretünk	37
2.1. Előzmények.....	37
2.2. Prédikáció	38
2.3. A temetés után	41
V. ÖSSZEGRÖZÉS.....	43
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	47
A SZERZŐRŐL.....	49

ELŐSZÓ

Egyetemünk Romológia Tanszéke a 2017/2018. tanév első félévében indítja útjára Romológiai Füzetek című kiadványait. Oktatási segédanyagként használandó kis füzeteinkkel mind a hitéleti, mind a nem hitéleti szakos, romológiát tanuló hallgatóink tudását – legfőképpen gyakorlati ismereteiket – szeretnénk bővíteni. A pasztoráció, a misszió, az inkluzív nevelés, a néprajz, antropológia, a hitvilág, a zene-és tánckultúra, a történet, az oktatás és hagyományok területéről készülő írásaink reményeink szerint közelebb hozzák diákjainkhoz a hazai cigány/roma népeiséget, s hathatósan hozzájárulnak választott hivatásuk sikeres, eredményes műveléséhez.

Szerzőink mind a téma avatott ismerői; tanszékünk és más egyetemek oktatói, valamint a cigányok/romák között (is) szolgáló lelkészek, missziós és oktatási szakemberek, kik kellő tudással és tapasztalattal rendelkeznek e területeken, s készek mindezt megosztani hallgatóinkkal. Rövid életrajzuk közzététele azt szolgálja, hogy betekintést nyerjünk abba, miként, milyen területen sajátították el tudásukat, ismereteiket.

A megjelenő munkákért felelős szerkesztőbizottságunk összetétele garancia arra, hogy csak színvonalas, tudományosan megalapozott írásokat adjunk diákjaink kezébe.

Sorozatunk első füzete különösen a hitéleti szakos – leendő lelkész, teológus, hitoktató, vallástanár és kántor – hallgatóink számára érdekes és igen hasznos segédanyag, de a cigányság hitvilágát, halálhoz kapcsolódó szimbólumait, szokásait megismerni kívánó nem hitéleti szakos hallgatóinknak is fontos olvasmány.

Debrecen, 2017. október

Szabóné Dr. Kármán Judit
sorozatszerkesztő

BEVEZETÉS

Tizenegy évvel ezelőtt – néhány év lelkészi gyakorlat után – kerültem egy Debrecen melletti településre, ahol 9 évig szolgáltam református lelkészként. A kilenc ott töltött év alatt sikerült megismernem a települést, az embereket, a településen élő cigány kisebbséget is, akik a lakosság 15%-át alkotják.

Ha a településről kellene beszélnem, akkor az jut eszembe, hogy egy élhető és élni akaró közösség. A lakosság döntő része református, a falu egyetlen temploma is az. A református gyülekezet összetételét tekintve nem mondható öregnek. Gyülekezetünk nyitott és befogadó közösség. A gyülekezet részét képezik a cigány kisebbséghez tartozók is. Alkalmainkat rendszeresen látogatják, s egyházunknál veszik igénybe az életfordulókhhoz kapcsolódó szolgálatokat, mint pl. keresztelés, temetés. Megkerülhetetlenül közösségünk tagjai.

Lelkész kollégáimmal, ha összejövünk, szinte mindannyian tudunk egy-egy sajátos cigány-temetésről beszámolni. Arról, hogy számunkra talán szokatlan módon élük meg gyászukat, és sok olyan vonásuk van, ami nekünk különös.

Nekem is vannak ilyen tapasztalataim. Ennek nyomán felmerült bennem a kérdés: vajon értjük-e, hogy mi miért történik egy cigány-temetésen? Az egyes szimbólumok, hagyományok szerepét és fontosságát is érdemes megvizsgálni és tisztázni. Továbbá az is felmerült bennem, vajon ők értik-e, amit mi reformátusok mondunk a temetési szolgálat alkalmával? Vajon hozzájuk és nekik beszélünk-e, vagy csak szeretnénk minél előbb túl lenni rajta, kerülve a lehetséges konfliktusokat? Tudunk-e melléjük állni, és tudjuk-e gyászukban kísélni őket?

Azt is fontos tisztáznunk, hogy mi a különbség cigány és nem cigány ember között akkor, amikor a halállal és a gyásszal kell szembenéznie. És ha van különbség, mi lenne a feladatunk annak érdekében, hogy jobban megértsük őket? Úgy hiszem lelkészként feladatom, hogy értem, mit jelent számukra halottaiktól elköszönni és gyászolni.

Írásom arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a református temetési szertartást szem előtt tartva azt, hogy a cigányság számára mit ad-

hat, és hol vannak azok a pontok, ahol közelebb kerülhetünk hozzájuk. Célom, hogy megmutassam, nyitottsággal ráébredhetünk arra, hogy gyászuk, halálhoz és temetéshez fűződő hagyományaik nem állnak messze tőlünk. Azaz milyen utak, és milyen lehetőségek vannak számunkra arra nézve, hogy a cigányság otthon érezhesse magát református közösségeinkben; mik azok a lelkigondozói lehetőségek, amik megjelenhetnek egy-egy cigány-temetés alkalmával.

A dolgozatban bemutatom a református temetési liturgia elemeit. Majd azt vizsgálom, hogy a gyászfolyamat mely szakaszában találkozom a gyászolókkal - ehhez kapcsolódik egy rövid elméleti leírás.

Ezt követően kifejtésre kerülnek a cigányság temetéshez kapcsolódó szokásai, mely bemutatás fontos részét képezi a dolgozatnak azért, hogy betekintést nyerhessünk hiedelemvilágukba.

Ismertetek továbbá két temetési beszédet, melyekben azt vizsgálom, hogy mik azok az elemek, amik az ő hagyományaikhoz kapcsolódnak, hogy igazán megszólítottak érezhessék magukat.

Összevetem a korábbi helyi szokásokat a jelenlegi temetési szokásokkal azért, hogy lássuk, valós-e az a feltevés, mely szerint szakadék húzódik egy nem cigány és egy cigány hagyományokra épülő temetés között.

Végül a dolgozat eredményei kerülnek bemutatásra, valamint az erre épülő lehetőségek, melyek a cigányság jobb megértéséhez, elfogadásához vezethetnek. Célom, hogy rávilágítsak arra, hagyományaik nem is állnak olyan távol tőlünk, mint ahogyan azt gondolnánk.

I. A REFORMÁTUS TEMETÉSRŐL

1. Homiletikai megfontolások

„Isten életnek és halálnak Ura. Az Ő akarata parancsolja oda a lelkipásztor-t az élet és halál mezsgyéjén álló ravatal mellé. De nem úgy, mint gyászolót. Ők megtehetik, hogy hallgatnak, vagy csak sírnak. A lelkipásztor-nak meg kell szólalni a sok kavargó érzéstől terhelt csendben. Nem kis felelősséggel, mint ami ebben a „harci helyzetben” elterheli a Krisztus katonáját. Luther szerint a prédikáció „harci cselekmény”. Ha valahol igaz ez, akkor a ravatal mellett bizonyosan.”¹ – írja Dr. Fekete Károly, A temetési igehirdetés kérdései című tanulmány füzetében.

A lelkésznek egy olyan helyzetben kell helyt állnia, melyben a valóságról kell beszélnie, ami fájdalmas. A halálról, az elmúlásról, a visszafordíthatatlan tényről, hogy akit szerettek, az már nincs többé közöttük és mellettük.

Szeretne a lelkész vigasztalni, a gyászoló mellé állni, szeretné az evangélium üzenetét, a feltámadás örömhírét átadni a gyászolónak, hogy legyen mibe kapaszkodniuk. De hogyan? Mik a célok, elvek, amikhez igazodhat, amikhez tarthatja magát?

A temetés egy család tragédiája. Elsősorban értük és nekik szól az evangélium és a vigasztalás. A lelkész segítő figyelme elsősorban a gyászoló családra kell, hogy fókuszáljon, s csak azután a gyászoló gyülekezetre.

A keretek és a liturgia betartása megtartja a lelkészt és a gyülekezetet is. Azonban ha cigány temetésről beszélünk a keret csak minket tart meg, és nekünk ad biztonságot. Mert számukra mások a keretek és az sem biztos, hogy bele tudnak helyezkedni a mi elvárásainkba. Ezért ha úgy gondolják, igenis rá fognak gyújtani, és ez nem a tiszteletlenség jele lesz.

1 DR. FEKETE KÁROLY: *A temetési igehirdetés kérdései*, A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei 5. szám, Készült a Debreceni Református Kollégium Sokszorosító irodájában, Debrecen, 1993., 5.p.

Dr. Fekete Károly Homiletikájában a temetési igehirdetéssel kapcsolatban a következőket fogalmazza meg:

„A lelkipásztor a koporsó mellett Küldő Urának alázatos, engedelmes és bátor szolgálója, a gyászoló gyülekezetnek pedig megértő, szerető és hűséges testvére.

... a lelkipásztornak ismerni kell az élet értékét, mint Isten ajándékának értékét. Ismerni kell az élet határát, mint amelynek határt szab a bűneset törése. Tudnia kell, hogy a halál nem csupán biológiai folyamat, nem barát, hanem ellenség. Mégpedig az utolsó ellenség. Át kell élnie, hogy a halál előtt tehetetlenül állunk és a lelkipásztornak látni kell hitben Krisztus hatalmát, a halált legyőző Megváltó szolgájaként megvigasztalt embernek kell lennie. Minden temetési igehirdetés végén ott kellene lennie a vallástételnek: „Hittem, azért szóltam”.²

Nagyon fontos, hogy a lelkésznek legyen kész, belső képe a halálról, gyászról, feltámadásról azért, hogy hittel tudjon jelen lenni a szolgálatban.

„... nem a casus prédikál, nem is az elhunyt élete és halála a téma, hanem a Jézus Krisztus győzelmének evangéliuma, amint ezt a Szentlélek itt és most, ennél a koporsónál megszólaltatni kívánja.”³ Írja Dr. Czeglédy Sándor Liturgikájában. A középpont Krisztus győzelmes evangéliumának hirdetése.

Mit fejezünk ki a temetési istentisztelettel? *„Az istentisztelet, mint a hit ritualizált ábrázolása egy hitközösség önértelmezésének a kifejeződése, amely meghatározott ön- és Istenképből adódik. Ezt a közösség egyszerre ápolja és továbbadja, tehát a kultusz és teológia között állandó kölcsönhatás van. A liturgia az istentisztelet módjaként és rendjeként nem lelkigondozás, hanem kultusz. Funkcionálisan tekintve azonban, kétségtelen, hogy vannak lelkigondozói hatásai is.*

Azzal, hogy a liturgia minden istentiszteleten újra és újra felidézi, átélhetővé teszi a Szentháromság Isten cselekvését, szeretetét és hatalmát,

2 DR. FEKETE KÁROLY: *Homiletika*, A Gyakorlati Theologiai Tanszék Tanulmányi Füzetei 3., Debrecen, 1993., 135-136.p.

3 DR. CZEGLÉDY SÁNDOR: *Liturgika*, A Gyakorlati Theologiai Tanszék Tanulmányi Füzetei 8., Debrecen, 1996., 119.p.

bevonja a gyülekezet tagját is ebbe a cselekvési folyamatba. A liturgia elemei: a közös éneklés, az imádságok, a bibliaolvasás, igehirdetés, hitvallástétel mind ugyanezt fejezik ki. Miközben a gyülekezet tagja részese a liturgiának, ez arra ösztönzi, hogy egy sajátos valóságszinten élje át aktuális helyzetét.”⁴

„Az egyházi temetéssel az egyház arról a szeretetközösségről tanúskodik, amely minden élő és megholt tagját a Jézus Krisztusban összefűzi. Az egyház osztozik a gyászolók fájdalmában és bizonyoságot tesz arról, hogy az élő Jézus Krisztus az ember reménysége életben és halálban. Az egyház hirdeti és vallja a temetésnél, hogy bűneink miatt Isten haragjából vettettünk a halál hatalma alá, de Isten szabadulást is ad Jézus Krisztus által a büntől és a haláltól, az ítélettől és a kárhozattól. Az egyház a temetésnél azzal fejezi ki a szeretet közösségét, hogy ezt a bizonyágtételét nem oktató módon mondja el, hanem maga is elfogadja azt a figyelmeztetést, amelyet Isten a gyülekezet egyik tagjának halálával ad, és a gyászolókkal együtt maga is megvallja bűneit, és hallgatja Isten ígéjének intését és vigasztalását.”⁵ – fogalmaz a temetéssel kapcsolatban az evangélikus Ágenda.

A református temetési szertartás középpontjában Krisztus győzelmes evangéliuma áll. Mindez az élőkért van, és minden az ige fényén keresztül történik.

A központ a feltámadott Krisztus, aki a gyászoló mellette van, s szeretné elkísérni ezen a nehéz úton. A lelkész feladata az, hogy a reménytelenségben utat mutasson, mellé álljon és kísérje a gyászolót, a feltámadott Krisztussal együtt,⁶ egy megváltozott élethelyzetben, egy új, reményteli élet lehetősége felé. A prédikációnak olyannak kell lennie,

4 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise*, és a lelkigondozás lehetőségei, *Dissertationes Theologicae* 6. Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002., 171. p.

5 *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*, összeállította: D. Dr. Pröhle Károly, Kiadja a Luther Kiadó, Budapest, 2010., 403.p.

6 ISIDOR BAUMGARTNER: *Pásztorálpszichológia*, Interdiszciplináris szakkönyvtár 4. Semmelweis Egyetem, Párbeszéd (Dialógus) alapítvány, HÍD Alapítvány, Budapest, 2006., 103-117.p. Belső út Emmausz felé című fejezet alapján

melyben azt érzi a gyászoló, hogy neki és érte hangzik minden. Azaz érzi, hogy megértik és elfogadják helyzetét és fájdalmát még akkor is, ha a temetésen nem érhető vagy nem befogadható számára mindaz, ami elhangzott. De ha a temetés után kézhez kaphatja és elolvashatja a prédikációt, az segítségére lehet a továbbélésben és továbblépésben.

2. A temetés liturgiája, menete

A református temetési szertartás a következő liturgiai elemekből épül fel:

A ravatalozóban

Előfohász

A mélységből kiáltok Hozzád, Uram! Uram halld meg szavamat, füled legyen figyelmes könyörgő szavamra! Várom az Urat, várja az én lelkem az Urat és bízom ígéretében. Ámen (Zsolt 130,1-2.5).

Ének

XY, tőlünk elköltözött és Urunkhoz tért testvérünk ravatalánál tegyünk vallást Istenbe vetett hitünkről a 90. zsoltár 1. versének eléneklésével.

Imádság

A halál rontása feletti fájdalmunkat, gyászunkat vigyük Isten színe elé imádságban:

Textus

Hallgassátok meg Isten igéjét, az élet üzenetét, amelyek alapján a megemlékezés és vigasztalás szavait hirdetem számotokra, amint írva található (választott igehely).

Prédikáció

Búcsúztató

Búcsúzzunk tőle azzal a reménységgel, hogy a feltámadáskor a mi Urunk Jézus Krisztus napján találkozunk vele ismét. Ámen.

Imádság

Imádkozzunk a mi Istenünk vigasztaló és reményt adó kegyelméért!

Foglaljuk össze lelkünk könyörgését az Úr Jézus imádságával: Mi Atyánk...

Áldás

Az Úr Jézus Krisztus kegyelme, az Isten szeretete, és a Szentlélek megáldó és vigasztaló közössége legyen mindnyájatokkal, most és örökön-örökké. Ámen (2Kor 13,13. némi változtatással).

Záróének

A sírnál

Előfohász

A mi segítségünk az Úr nevében van, aki a mennyet és a földet alkotta! Ámen (Zsolt 124,8).

A feltámadás és a kereszten reménység igéi

Gyászoló Testvéreim! Szívünk vigasztalására, hitünk erősítésére hallgassuk a nyitott sírnál a feltámadás evangéliumának az örök élet reménységéről szóló bizonyágtételét:

Urunk Jézus Krisztus mondja: Ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben, és higgyetek énbennem. Az én Atyám házában sok hajlék van, ha nem így volna, megmondtam volna nektek. Elmegyek, hogy helyet készítsek nektek. És ha majd elmentem, és helyet készítettem nektek, ismét eljövök, és magam mellé veszek titeket, hogy ahol én vagyok, ott legyetek ti is. Én vagyok az út, az igazság és az élet, senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam [...] Ha szerettek engem, tartsátok meg az én parancsolataimat, én pedig kérné fogom az Atyát és másik Pártfogót ad nektek, hogy veletek legyen mindörökké [...] Nem hagylak titeket árván, eljövök hozzátok. Még egy kis idő és a világ többé nem lát engem, de ti megláttok, mert én élek, és ti is élni fogtok [...] Békességet hagyok nektek: az én békességemet adom nektek; [...] Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, ne is csüggedjen. Ámen (Jn 14,1-3.6.15-16.18.27).

Apostoli hitvallás

Isten Szentlelke tegye áldássá szívünkben Jézus Krisztus vigasztalását, jöjjetek, hitvallással válaszoljunk az Úr szavára, és együtt mondjuk minden hívő keresztyénnel:

Hiszek egy Istenben...

Áldás

Mindezek után Istennek népe áldjon meg téged az Úr és őrizzen meg téged, világosítsa meg az Úr az Ő orcáját terajdad és könyörüljön terajdad, fordítsa az Úr az ő orcáját tereád és adjon békességet néked. Ámen (4Móz 6,24-26).

Ének a hantolás alatt

Meghívás

Vegyünk most már végső búcsút az elköltözöttől, legyen megfáradt testének békés pihenése ezen a helyen. Neki Urunk bűnbocsátó kegyelmét, szereteteinek Isten vigasztalását kérjük. A gyászoló családot szeretettel hívjuk és várjuk a reánk következő vasárnap délelőtt a gyülekezeti istentisztelet közösségébe, ahol együtt könyörgünk majd gyászoló testvéreink vigasztalásáért. Isten szeretete őrizzen mindnyájunkat. Ámen.”⁷

Ez tehát az a liturgikus vonal és keret, ami vezeti a református temetési szertartást. Elemei a református hívek számára fontosak, megszokottak és szükségesek egy-egy temetés alkalmával, hiszen ez az, ami ismerős, ami megtart, ami biztonságot ad egy bizonytalan helyzetben. Elemei viszonylag kötöttek, ugyanakkor az egyes elemek helyét megtartva van lehetőségünk változtatni, közelebb vinni a hallgatósághoz a

7 *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház Számára, Példatár*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2004., 104-117.p.

benne szereplő üzenetet. Természetesen más formulákat is lehet használni köszöntés, fohász vagy imádság gyanánt. S ott van a központi elem a prédikáció, melyben lehetőség van arra, hogy közelivé válhasson a megfogalmazott üzenet a gyászolók és az ott lévők számára.

II. TALÁLKOZÁS A GYÁSZOLÓKKAL

1. A lelkipásztor és a halál

A temetési szolgálat elvégzéséhez elengedhetetlen, hogy találkozzunk a gyászolókkal. Van olyan egyházközség – főképp nagyobb városokban –, ahol a lelkész nem találkozik a gyászolóval, hanem az irodai alkalmazott veszi fel az adatokat, így a közvetlen kapcsolat nincs meg a gyászoló és a temetési szolgálatot végző lelkipásztor között. Véleményem szerint ez a fajta kapcsolat elengedhetetlen feltétele az alapos felkészülésnek, és a gyászolóval kialakítható lelkigondozói kapcsolatnak.

A temetési szolgálat megfelelő végzéséhez elengedhetetlen, hogy a lelkipásztor tisztázza a gyászhoz, halálhoz, feltámadáshoz és a feltámadott Krisztushoz fűződő viszonyát, mert ez az alapja a hiteles szolgálatnak. Erről olvashatunk Hermann Stenger CSSR: A (lelki)pásztori kompetencia három jellemzője című cikkében is.⁸

A lelkipásztor halállal való találkozásáról a következőket írja Bodó Sára: *„Haldoklókat, gyászolókat látogatva néha szembesül azzal az ijesztő halálfélelemmel, irtózáttal és tiltakozással, amit ez a hatalom vált ki az emberből. Látja a halál pusztítását, és olykor önmagában is érzi a halálfélelmet. Mégis, a lelkésznek mindig reménységet hordozó embernek kell lennie, ha nem tudja ezt megtenni, csorbát szenved a hivatása. Ezért sejtí, hogy csak akkor tud ennyi mindennek megfelelni, s a meghaló vagy gyászoló embernek segíteni, ha sikerül megőriznie önmagát a halál befolyásával szemben. Ha önmagát újra és újra fel tudja vértetni az élet reménységével, és a Krisztusban kapott végső győzelem erejével.*

Kihívás minden temetési szolgálat, mert abban az élet és halál legmélyebb összefüggéseiről kell beszélnie. Olyan embereknek kell a feltá-

8 HERMANN STENGER CSSR: A (lelki)pásztori kompetencia három jellemzője, In: *Embertárs*, I. évfolyam 1. szám, 2003. április, Kiadja a Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest, 20-25.p.

*madás reménységét meghirdetnie, akik a helyzet miatt épp a veszteséget látják mindennél hatalmasabbnak.*⁹

2. A temetés bejelentése

„A temetés bejelentésére olykor nem is egy gyászoló (vagy nem a legközelebbi gyászoló) érkezik, hanem a család egy része. A beszélgetés elsődleges célja a temetési istentisztelet megbeszélése. Nem a gyászfolyamat, hanem maga a temetés. Ehhez elkerülhetetlenül hozzátartozik egy bizonyos adminisztráció, adatok felvétele, tényszerű feladatok megbeszélése. A temetéshez pedig hozzátartozik egy kazuális igehirdetés. Nem lehet bizonytalan (a lelkész) abban, hogy mi, és hogyan történjen a temetésen, s ennek menetét, sajátosságait minél egyértelműbben kell megbeszélnie a gyászolókkal.”¹⁰

„A gyászolók a temetés bejelentésekor a lineáris gyászszemlélet szerint a kontroll, illetve az elutasítás fázisában vannak, amelyben még nem tudnak igazán szembesülni a veszteség realitásával. Érzelmileg rendkívül labilisak, még akkor is, ha a belső sérülékenységet többnyire nagy önfegyessel próbálják meg uralni. Distanciát élnek át az önmaguk és környezetük elvárása (hogy kontrollálják önmagukat), s a belső derealizáció és deperszonalizáció között (mégiscsak megrendül a realitáshoz való viszonyuk). Érzelmi bénultság, de az első érzelmi kitörések is most jelennek meg.

Nem szabad elfelejteni, hogy a gyászoló alapvetően kiszolgáltatott helyzetben van, elboríthatják saját félelmei, nem tudhatja, mit fognak tőle kérdezni, tud-e majd mindenre felelni, nem fognak-e olyasmit számon kérni rajta, ami miatt szégyenkeznie kell. Ki van szolgáltatva

9 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelkigondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6., Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002., 122-123.p.

10 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelkigondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6., Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002.,140-141.p.

egy helyzetnek, amelyben meg kell szerveznie egy olyan ember „vég-tisztességét”, akivel néhány nappal azelőtt talán még beszélgetett. Halottként kell beszélnie valakiről, aki addig az élete része volt.”¹¹

A gyász folyamatával jelen dolgozaton belül részletesen nem foglalkozom, ehhez számos irodalom áll rendelkezésünkre,¹² itt csak a gyász folyamatának szakaszait mutatom be két felosztás szerint.

Spiegel négyes felosztása szerint a gyász szakaszai: 1. A sokk szakasza. 2. A kontrollált szakasz. 3. A regresszió ideje. 4. Az adaptáció szakasza.¹³

Verena Kast felosztása következőképpen írja le a gyászolóban lezajló folyamatot: 1. Az elutasítás stádiuma. 2. A felszakadó érzelmek stádiuma. 3. A keresés és az elválás stádiuma. 4. Az önmagunkhoz és a világhoz fűződő új viszony kialakításának stádiuma.¹⁴

A gyászolóval való beszélgetésben segítségünkre lehet Y. Spiegel által javasolt négy témakör:

1. A halál körülményei; hiszen nem lényegtelen, hogy milyen hosszán tartott a betegségi folyamat, vagy mennyire volt váratlan a halál.
2. A biográfiai adatok, amelyek szükségesek az igehirdetés miatt.

11 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelkigondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6., Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002., 142. p.

12 RIBÁR JÁNOS: *Gyászoló lelkigondozása, A gyász folyamatának fázisai*, In: *Egymásközt - egymásért*, Szerk: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra, Kiadja a Római Katolikus Egyházi Szeretet Szolgálat és a Budapest, XIII. Ker. Tanács HÍD Családsegítő Központja, valamint a Szeged-Csanádi Püspökség, Budapest, 1990., 211-224. p.;

GYÖKÖSSY ENDRE: *Magunkról Magunknak*, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, 2011., 232-237. p.

ISIDOR BAUMGARTNER: *Pásztorálpszichológia*, Interdiszciplináris szakkönyvtár 4., Semmelweis Egyetem, Párbeszéd (Dialógus) alapítvány, HÍD Alapítvány, Budapest, 2006., 187-193. p.

13 DR. HÉZSER GÁBOR: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*, Kiadja a Magyarországi református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2002., 238-245. p.

14 VERENA KAST: *A gyász, Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*, Park Kiadó, Budapest, 2002., 63-82. p.

3. A temetés lefolyása, a részletek megbeszélése.
4. A közvetlen jövő, annak is elsősorban a gyakorlati oldala; pl. hogy milyen segítségre van szüksége az özvegynek a mindennapi életben.”¹⁵

Ugyanebben a témában, a gyászolókkal való beszélgetés lefolytatásához ajánl témákat, és ahhoz kapcsolódó kérdéseket Dr. Hézsér Gábor *Pásztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez* című könyvében, ahol segítséget kíván nyújtani a személyes beszélgetési stílus kialakításához is.¹⁶

A temetés bejelentése – mint láthattuk – igen meghatározó része a gyászolóval való kapcsolat kialakításának, és a hitelesen végezhető pásztori szolgálatnak. Ezáltal a találkozás egy gyógyító folyamat kezdő állomása lehet.

„A temetés bejelentésének alkalma nem lelkigondozói beszélgetés abban az értelemben, hogy a lelkigondozott személye lenne a beszélgetés tárgya, mégis lelkigondozói keretek között történik. A gyászoló találkozik az „együtt szenvedő” gyülekezet képviselőjével, annak elfogadást és megértést kínáló magatartásával, s ez elindíthat benne egy olyan gyászfolyamatot, amelyet mer felvállalni, megélni, megharcolni, mert meggyőződhet arról, hogy nem hagyják magára ebben a küzdelemben.”¹⁷

15 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelkigondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6., Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002., 143.p.

16 DR. HÉZSER GÁBOR: *Pásztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2007., 204-205.p.

17 DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelkigondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6., Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002.,147.p.

III. A CIGÁNYSÁG HALÁLHOZ, TEMETÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOKÁSAI, HAGYOMÁNYAI, SZIMBÓLUMAI

1. A településen lakó cigányság halotti szokásai

Az alábbiakban közölt leírást „Horváth Aladár”, cigány származású presbiter elmondása alapján közlöm.

„Az időben vissza kell mennem, amire emlékszem a gyermekkoromban, hogy történt egy cigány hagyománynak megfelelően egy temetés, a 70-es évektől napjainkig. Először is, ha nálunk, cigányoknál meghalt valaki, függött attól, hogy férfi vagy nő. A régi időkben történeteket mondok el, amit tudok. Ha az elhunyt férfi volt, a férfiak öltöztették fel, ha nő volt, természetesen az asszonyok. A hozzátartozó nem öltöztethetett. A házban lévő tükröt letakarták egy ruhadarabbal. Abban az időben, úgy emlékszem, hogy nem volt még hűtő a faluban, az elhunyt a háznál maradt, vagy szekérral kivitték a hullaházba, ha a házban maradt, a szoba közepén, a tartógerenda alá tették a koporsót, ha felravatalozták. Általában két estét virrasztottak, de reggelig jelen volt majd mindenki, a közeli rokonok mindenképpen. A férfiak úgy mentek be, hogy részvétet kívántak a családtagoknak, és vittek magukkal egy fél liter pálinkát, vagy egy liter bort, és letették az arra kijelölt helyre. Azt asszonyok gyertyát hoztak, és bent a szobában meggyújtották. Egy vagy több szál égett folyamatosan egész éjszaka. Ahol a férfiak virrasztottak, oda a nők és gyerekek nem mehettek. Külön ültek le kisebb-nagyobb csoportokban. A virrasztáson sokat beszélgettek mindenről, de legfőképp az elhunyról. Egy fiatalember meg volt bízva, hogy amit hoztak pálinkát, azzal körbe kínáljon mindenkit. Mikor az utolsó este virrasztanak, reggel vagy a hajnali órákban – mire a nap felkelt – 15-20 fiatal fiú kiment a sírt kiásni, egy idősebb irányításával. Mire a nap felkelt a sír ki volt ásva. Minket, fiatalokat az öregek tanítottak, hogy

kell kiásni a sírt, hogyan kell padmajt¹⁸ ásni, csinálni, hogy a koporsóra ne dobjunk földet. A sír oldalát simára lefargaruk. Az egyik oldalba egy fűzfa volt, meg béke poraira, a másik oldalába, hány évet élt. Elég sokszor kellett nekem belevésnem egy késsel. De amíg a sírt ástuk, közben pálinkával kínálgattak. Ami nem fogyott el pálinka, ott hagytuk a temetőben, vagy a sírba tettük. A 70-es években még háztól vitték ki az elhunytat, legtöbbször zenészóval. Elől ment a lovas gyászkocsi (rajta a virágokkal, koszorúval stb.), de az elhunytat kézben vitték ki. A temetőben a szertartás elég rövid volt, a lelkész elmondta az életútját, sokat nem tudott róla, amit elmondhatott. A sírba a személyes holmijait is betettük a koporsó mellé. Az elhunyt mellé még pénzt is tettünk, hogy a másvilágon legyen mit, elköltsön. Amikor a behantolás megtörtént – amit a fiatalok végeztek, és ebben sem vehetett részt a rokonság – a pap is elment, a család ott maradt kint a sírnál, volt úgy, hogy este jöttek haza. Cigit gyújtottak, a fejfa mellé tették, meg öntöttek pálinkát is a sírra (neki). Ez így ment sokáig, amíg a temetkezési cég meg nem jelent. Igaz, mikor megépült az új halottas ház, abban már volt hűtő, és az elhunytat akkor már nem hagyták a háznál, mindig kivitték a halottas házba. Ami megmaradt napjainkban, már csak a virrasztás, nem kell ásni már sírt sem, és elmaradtak a zenészek is.”

A virrasztón való részvétel nagyon fontos. Szinte mindenki ott van. Aki nem, azt megjegyzik maguk között, hogy vajon miért nem volt ott. A halálban, gyászban összetartanak. A közösség egy tagjának gyásza mindenkire hatással van, és bármilyen volt is a kapcsolat az elhunyttal, a virrasztón és a temetésen mindenki tiszteletét teszi.

Ha a családnak nem lenne pénze a temetésre, kisegítik egymást. A lehető legjobb temetést szeretnék biztosítani halottjuk számára. Még akkor is, ha mindez magasan meghaladja a család teljesítőképességét, mert az elhunyt tisztességese eltemetése mindennél fontosabb.

Itt nálunk hat hónapig gyászolnak, ám a halotról való gondoskodás ezután is tart. A sírra virágon kívül cigarettát, italt és ételt is visznek.

¹⁸ A padmaj, olyan rész (vállrész) kialakítása a sírgödörben, amire deszkát lehet fektetni, így a földdel nem kerül érintkezésbe a koporsó.

Korábban halottak napján, vagy az elhunyt születésnapján a kedvenc ételét főzték meg és vitték ki neki. Hiedelemvilágukban a halottról gondoskodni kell, nehogy megharagudjon.

2. Mi rejlik a cselekedetek mögött?

Rítusaikban szembetűnő, hogy a halottal való foglalkozás áll a középpontban, az elhunyt köré rendeződik minden. A tisztelet megadása és hiedelmeik miatt mennek el virrasztani, amik halottaikat és a halált körülveszik. Lényeges elem az érzelmek kifejezése, a beszéd a halottról, mert ezzel egyrészt kifejezik kötődésüket, másrészt elkezdődik a gyász-folyamat.

Hiedelemviláguk megértéséhez Szuhay Péter Sosemlesz Cigányország című könyve adhat számunkra segítséget.

„Főznek, esznek, reggelig mulatnak, hoznak muzsikásokat, akkor mind amennyien vannak, énekelnek sorban a koporsó mellett, és megmondják, mi az ő nótája. ... üres kézzel nem gyűnnek, borral gyűnnek, pálinkával gyűnnek, mindennel gyűnnek, sörrel gyűnnek. Adják a tiszteletét, nem a népnek adják, annak a halott embernek adnak tiszteletet, most, hogy elment, megadják a tiszteletet.

Most ebben a világban, ha olyan utolsó, hogy csak egy forintja van a háznál, semmi más, így tartásák a cigányok, akkor ők temetik. Összeállnak az egész cigányok és kiségitik, hogy úgy kell menni, jobban, mint egy gazdagnál. Hogy ott semmi az égvilágon nem hiányzik.”¹⁹

„Míg a házba tartozik az a halott ember, az a mindent hall. Amit ők sírnak, amit ők beszélnek, ha százan vannak, és amit beszélnek, addig az ideig, míg leteszik. Míg a pap nem kéri ki. Addig az agya mindent hall. Addig mindent tud az a halott ember.

Azért virrasztalják, hogy tartásák a lelkét, hogy amíg a földbe nem kerül, hogy köztük legyen. Amikor már el van földelve, akkor már soha az életben nem hall semmit. Majd mikor már leteszik a gödörbe, leengedik,

19 SZUHAY PÉTER: *Sosemlesz Cigányország*, Magyarország felfedezése sorozat, Osiris Kiadó, Budapest, 2012., 68.p.

már akkor se. Akkor már nem hallja, hanem csak a lelke, a lelke jár. A lelke fölmege, de a tagja a földé."²⁰

„Hat hét múlva mindig van pomána. Letesszük a gyászt, akkor összeszedjük a fekete kendőket, evvel gyászolunk, meg a fekete ruhákkal és akkor összeszedjük.

Az egy évre már nagyobb pománát csinálunk, hogy akkor az egész család teszi le a gyászt, akkor már olyan pománát csinálunk, hogy olyan még egy lakodalom se nincsen."²¹

Lemez (Szuhaý Péter könyvének egyik interjú alánya) elmondásából a következő hangsúlyos pontok emelhetők ki: „Legalább két napig virrasztunk. Tehát addig van fönn virrasztás, amíg nem temette el, a halál és a temetés közötti időben végig virrasztanak az emberek, hogy megadjuk a halottnak azt a tiszteletet. Szólnak, értesítik a rokonságot, vagy a jó barátokat, hogy meghalt..., akkor mindenki megy. És akkor aki megy, annak a kilencvenöt százaléka visz egy fél liter pálinkát, egy liter pálinkát, vagy egy láda sört, pótolja a hozzátartozót, mert az sokat jelent. Ételt senki nem visz. Azt a család állja.”²²

Mindezt egybevetve megállapíthatjuk: az elhunyttal foglalkozni kell, nehogy megharagudjon és minden az ő érdekében történik. Amíg el nem temetik, addig jelen van. A lehető legjobb temetésben kell részesülnie, semmiben sem szenvedhet hiányt. Személyes tárgyait mellé teszik, vagy készítének neki sírkamrát. Pénzt is kap, hogy legyen mivel fizetnie a túlvilágon.

A zenészek, az ének, az alkoholfogyasztás, az elhunyt iránt érzett érzelmek kifejezését, megélését segítik.

A test a földben marad, de a lélek felmege. Fontos a pap jelenléte, noha hiedelemviláguk keveredést mutat saját hitük és az őket körülvevő lakosság hitvilágával.

20 i.m., 69. p.

21 i.m., 70. p.

22 i.m., 71. p.

Ebben a szimbólumokkal, szokásokkal, hagyományokkal teli világba csöppen bele a lelkész akkor, amikor egy temetési szolgálatra kéri fel. Külső szemlélőként talán érthetetlen és ijesztő lehet mindaz, amit egy ilyen szituációban látni lehet, de ha vesszük magunknak a bátorságot és közel engedjük magunkhoz világukat, akkor érthetővé válnak reakcióik, s egy-egy temetés alkalmával megszólíthatjuk őket. Úgy szólhatunk hozzájuk, hogy megértik szavainkat, ezáltal megértve érezhetik magukat. Segítőként melléjük állhatunk, és kíséreti tudjuk őket gyászukban.

IV. ESETBEMUTATÁS

A temetési szolgálatok alkalmával sokszor küzdöttem azzal az érzéssel, amit egy cigány származású ember temetése és az azt körülvevő hangok, rítusok, hagyományok okoztak bennem. Kezdetben félelem fogott el, s ebből kifolyólag szerettem volna minél hamarabb túl lenni a temetésen, ám idővel közelebb tudtam magamhoz engedni mindazt, ami ilyenkor jelen van, és a félelmem elmúlt. Ebben sokat segített az, hogy kezdtem megismerni kultúrájukat, szokásaikat, amikbe kapaszkodnak, amik megtartják őket. Ennek eredményeképpen már nem félelmet keltő mindaz, amit látok, hanem tiszteletet ébreszt bennem, és elfogadást eredményez.

A következőkben két eset bemutatása következik, és azt vizsgálom meg, hogy a két esethez kapcsolódóan hogyan jelentek meg a cigány hagyományok, szokások.

1. A lehető legszebb temetésnek kell lennie!

1.1 *Az előzmények*

Az elhunyt neve T.M., 2013. március 29-én halt meg otthonában, székében ülve elaludt.

Halála után már megkezdődött a virrasztás, ahová jöttek a rokonok, ismerősök, mindenki, aki kapcsolatban volt vele.

Az adatfelvételre az elhunyt egyik fia érkezett feleségével, 2013. április 1-én. Mikor bejöttek látszott, hogy kicsit már fáradtak, de azért tudunk beszélni. Ez talán azért nem okozott nehézséget számukra, mert már negyedik napja tartott a virrasztás, ahol folyamatosan az elhunyról beszélgettek és vele foglalkoztak.

Összeírták a szerintük fontos eseményeket az életéből – ez e temetési prédikáció életúttal foglalkozó részében olvasható –, és azoknak a nevét, akik búcsút vesznek tőle.

Egy családszerető, jó kedélyű, mindenki által szeretett ember képét rajzolták meg számomra.

Ennek alapján azt gondoltam, ez egy egyszerű temetés lesz. Követhető életút, családszerető ember. Ugyanakkor felmerült bennem a kérdés, vajon igaz-e mindaz, amit leírtak?

Abban biztos voltam, hogy amit leírtak, azt komolyan gondolták, és nem egyvalaki munkája a leírt szöveg. Közösen ezeket tartották fontosnak, és jelen helyzetben a legjobbnak.

Ugyanakkor annak is érdemes a végére járni, hogy miről szól ez az életút? Mit akarnak kifejezni, vagy elérni vele?

A feltett kérdésekre a választ a temetés utáni helyzet megmagyarázza. Így azokat a temetési prédikáció után tárgyalom.

Mielőtt rátérnék a temetés szövegére, a körülményeket fontos tisztázni. A gyászolóval való beszélgetés során mindig rákérdezek arra, hogy milyen lesz a temetés. A temetkezési vállalat emberei intézik az egészet vagy a család? Azt szükséges tisztázni, hogy a régi szokások szerint történjen-e a temetés, vagy a helyi magyar családoknál szokásos módon?

Ha a cigány hagyományok szerint történik, akkor a felravatalozást a temetkezési vállalat emberei végzik, de a hantolásban a barátok és ismerősök is besegíthetnek.

Helyi szokás, hogy nem engedik a temetkezési vállalat embereinek, hogy a halotyszállító autóval vigyék ki az elhunytat a ravatalozóból a sírig, hanem kézben viszik ki a koporsót, egymásnak adva. Így a pár tíz- vagy százméteres út, 5 perc helyett eltarthat akár 30-50 percig is. Ez is része az elhunyttal való foglalkozásnak, a halottról való gondoskodásnak.

A gyászolótól ezért fontos tehát megkérdezni, hogy mire számíthatok. Kérdéseimre az volt a válasz, hogy „rendesen lesz” temetve, azaz mindent a temetkezési vállalat emberei intéznek. A család részéről egy ember képviselte a közös álláspontot. Ő az a személy, akivel lehet egyeztetni, ha további kérdés merülne fel, és ő az, aki irányít a temetésen. Így ha valamit szeretnék, őt kell megkeresni és őt kell figyelni, mert ő koordinál.

Ez nem jelenti azt, hogy feladjuk a liturgiát és az egyházi rendet, de könnyebben megtaláljuk a közös hangot, ami a temetés rendben való lezajlásához elengedhetetlen.

1.2 A temetés előtt

A temetés 2013. április 3-án, délután kettő órakor kezdődött. A koporsó az utolsó percig nyitva volt. Mielőtt beléptem volna a ravatalozóba, akkor kértem meg a sírásókat, hogy tegyék rá a fedelet a koporsóra. Ez már mindenki által elfogadott, s a cigányság körében is elfogadták, bár alapvetően a nyitott koporsóval való temetést preferálják. A szemfedelet a koporsó lezárása előtt kivágják, mert nem lehet teljesen lefedve az elhunyt arca.

A koporsó lefedése egy kis zavart keltett, mivel az idősebb családtagok nem szerették volna lefedni. Ekkor lépett közbe az elhunyt fia, aki a temetést intézte. Vele meg lehetett beszélni a helyzetet és a család elfogadta a döntését. Végül abban maradtunk, hogy a szertartás idejére ráteszik a koporsófedelet, és a ravatalozói szertartás után még leveszik, hogy elbúcsúzhassanak tőle.

Esetünkben az érzelmi túlfűtöttséget – ami jellemző lehet minden cigány temetésen – az váltotta ki, hogy az eredetileg megbeszéltek helyett cigányzenészeket hívtak. Az énekek, dallamok érzelmeket hívtak elő, melyek közelebb hozták az elmúlást, a búcsúzás fájdalmát. Ezért vált számukra nehezzé a koporsó lefedése és az elválás.

Ha a koporsó nem lenne lefedve, akkor a ravatalozóban történő szertartás alatt sírás és jajveszékelés lenne, mely fájdalmuk kifejezésére szolgál. A sírást, jajveszékelést asszonyok végzik. Korábban ez még hangosabb volt. Az is megtörtént, hogy az asszonyok letépték magukról a ruhát siratás közben, ezzel is fájdalmukat fejezve ki.

Esetünkben a lefedett koporsó és a zene elhallgatása azt eredményezte, hogy csend lett, bár volt egy ki morajlás. S az sem meglepő, ha néhányan kimennek dohányozni a szertartás alatt, mert ez megszokott, elfogadott, s nem szabad sértésnek venni.

A szertartás alatt azonban már figyeltek. Csend volt, nem volt hangos sírás, de még zaj sem.

A temetési beszédhez fűzött reflexióimat dőlt betűvel, a vonatkozó rész után közlöm.

1.3 Prédikáció²³

Hallgassátok meg Isten igéjét, az élet üzenetét, amelyek alapján a megemlékezés és vigasztalás szavait hirdetem számotokra, amint írva található: Máté 26: 36-41

³⁶Akkor elment Jézus a tanítványaival egy helyre, amelyet Gecsemánának hívtak, és így szólt tanítványaihoz: „Üljetek le itt, amíg elmegyek, és amott imádkozom.” ³⁷Maga mellé vette Pétert és Zebedus két fiát, azután szomorkodni és gyötrődni kezdett. ³⁸Akkor így szólt hozzájuk: „Szomorú az én lelkem mindhalálig: maradjatok itt, és virrasszatok velem!” ³⁹Egy kissé továbbment, arcra borult, és így imádkozott: „Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár; mindazáltal ne úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem amint te.” ⁴⁰Amikor visszament a tanítványokhoz, alva találta őket, és így szólt Péterhez: „Ennyire nem tudtatok virrasztani velem egy órát sem? ⁴¹Virrasszatok, és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek: a lélek ugyan kész, de a test erőtlenségre.”

Gyászoló Testvéreim!

T.M. testvérünkhöz jöttünk mi mindannyian. Ez a mai találkozás azonban nagyon nehéz. Különösen nektek, akiknek Isten őt adta erre a földi életre. A tietek volt, hozzátok tartozott eddig. Itt vagytok mellette, mint annyiszor korábban. Most azonban búcsúzni jöttetek. Elengedni őt az örök hazába, ahol már várja őt megváltó Jézusa, mint sajátját, aki hosszú útról tér haza.

A bevezető mondatokban kifejezésre kerül közösségük az elhunytal, valamint egymással, és megjelenik a búcsúzás nehézsége, fájdalma. „A tietek volt, hozzátok tartozott eddig.” - mondat módosításra szorulna, s érzelmeiknek leginkább az a mondat felelne meg: „A tietek, életetek része, hozzátok tartozik” - hiszen ezután is gondoskodni fognak róla, de a leírt mondat azért így került megfogalmazásra, hogy az elválást és az elengedést segítse.

23 Szakács György Debrecen Kistemplom Ispotályi lelkész prédikációvázlata alapján

Jézus várta T.M. testvérünket, mint megváltott gyermekét, akiért az életét adta, hogy most, amikor itt állunk ne csak az elmúlást lássuk meg, hanem az örök életbe való belépést. TM testvérünk életének folytatását. A halál pillanatában az a mély titok történt meg, hogy Isten az egyik kezéből a másikba tette át testvérünket. Mi ebben a reményben vagyunk most itt és engedjük azt, hogy Isten másik kezében folytatódjon az élet, ahol megpihenhet a földi út után.

Az elhunyt földi élete lezárult, belehelyezzük őt Isten kezébe, megnyitva ezzel az örökkévalóság perspektíváját előtte, és a gyászolóknak előtt is. Ezt azért tartom fontosnak, mert sok kép él bennük halottairól, többek között félelem attól, hogy visszajön. Egy reménytelen és megnyugtató kép segíthet jól látni azt, hogy mi is történhet azzal, aki elment. Ez csökkentheti félelmeiket, és a Szentírás bizonyosságában nyugodhatnak meg

Földi életének útja 19xx. március 23-én indult el itt Dericsén. Egy egyszerű, szegény munkáscsaládból származott, ahol 8-an voltak testvérek. Szerető családban nőhetett fel, a család, szeretteinek fontosságát, már gyermekkorában megtanulta és megtapasztalhatta.

Ahogy növekedett fel, és egyre nagyobb lett, idővel édesapja jobbkeze lett, s segített neki. Bárhol is dolgozott, mindenhol szorgalmasan végezte munkáját, munkatársai nagyon szerették, tisztelték. Családszerető ember volt egész életében, testvéreinek, apjuk helyett, apjuk volt. Mindig a szívében viselte a család sorsát.

Életének fontos eseménye volt, amikor megismerkedett T. Ilonával, akivel házasságot kötöttek, házasságukból hat gyermekük született: Detty, Csákó, Tihi, Anna, József és Lajos.

Gyermekeit szeretetben nevelte, s hogy jobban tudjanak boldogulni, mezőgazdasági vállalkozásba kezdett a családdal, melyet sikeresen tudtak végezni, s így a család megélhetése is könnyebb volt. Időközben Detty megismerkedett jelenlegi férjével Zolival, e házasságból született három unoka: Zs., Zs. és B. Majd Csákó kötött házasságot E-vel, s szintén három unoka született: E., Cs. és R. Később házasságuk megrom-

lott és elváltak, és megismerkedett jelenlegi élettársával Cs-vel. Anna is férjhez ment K-hoz, ott két unoka született: Sz. és K. Azután jött Lajos, aki házasságot kötött J-vel, az ő házasságukból egy unoka született: L. Ezt követően A. és Tihi kötött házasságot, ebből a házasságból született D., és végül József ismerte meg N-t, s ott egy unoka, J. született.

T.M. testvérünk nagyon örült az unokák érkezésének, s örömmel tölthette el, hogy gyermekei családot alapítottak. Idővel házassága megromlott Ilonával, így elváltak egymástól, és tovább folytatta vállalkozását. Egy jó kedélyű, családszerető, mosolygós ember volt. Nagyon szeretett énekelni, szeretett sakkozni, olvasni. Egy jólelkű, szeretőszívű, szeretetre méltó ember volt. Mindenki szerette, s mindenki csak úgy hívta, az öreg T.M. Aki most letette életét itt a földön.

2013. március 29-én, csendben, elaludt s visszaadta lelkét teremtő Istenének.”

Szerető Krisztusa mindvégig mellette volt életében, aki most halálában magához ölelte őt, ahol már az Ő kegyelmében él, szabadon és békében élhet szerető Istene karjaiban. Az életből átlépett a halál kapuján az öröklétbe. Elaludt. Elindult Jézus Krisztus kezét megfogva, hogy megtalálja a számára elkészített örök otthont. Halálával küzdelmes életet hagyott itt. Letette szeretetkapcsolatait, de egyben keresztsjeit is. Nehéz volt a küzdelem, amelyet meg kellett vívnia életében, de türelmesen viselte. Mint Krisztus az Ő keresztsjét.

Az elhunyt élete kerül itt kapcsolatba Krisztuséval. Annak a képe, hogy Krisztus mellette volt, és most nem a semmibe megy, hanem van helye és van, aki várja őt. Reményt keltő képnek szántam mind ezt, és arra próbáltam rámutatni, hogy van, aki gondoskodik róla halála után is. Amit lehetett megtették érte, most azonban át kell engedniük Krisztusnak.

Az evangélium Krisztus küzdelméről beszél nekünk: szomorkodott és gyötrődött, mert szembesült szenvedésével. Ezt kérte az Atyától: „Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár; mindazáltal ne

úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem amint te.” Megrendül Krisztus, amikor szembesül az előtte álló úttal. A nehéz kereszttal, amely rá várt.

T.M. testvérünk is ebből a keresztből részesült. Nehéz, hosszú ideig viselt kereszt volt ez, de Krisztustól kapott hivatás ez a kereszthordozás.

Itt talán jobban kifejezésre kerülhetett volna, hogy az ő keresztjeiket, fájdalmaikat sem kell egyedül hordozniuk, mert Krisztus ebben is ott áll mellettük, ahogy szerettük mellett is ott állt.

Egész életében mellettetek volt, s ti is, akik szerettétek őt mellette voltatok. Jelen voltatok a számára. Amikor beszélgettetek vele, amikor időt töltöttetek együtt, egymásra figyelve. Mellette voltatok és most talán ezért is nehéz elengedni őt magatoktól. De meg kell tennetek. Eddig kísérhettétek az életét, és eddig fogtátok a kezét. Ma, amikor itt hagyjátok temetőben, adjátok át az ő kezét Istennek, akitől kaptátok. Bízzátok rá T.M. testvérünket. Eddig ti fogtátok az ő kezét, mostantól hadd tegye ezt Krisztus. Eddig ti gondoskodtatok róla, mostantól ez Krisztus feladata.

A közösség és szeretteikről való gondoskodás fontos számukra. Annak kifejezése, hogy eddig gondoskodtak róla, de az ő szerepük ebben itt véget ért, és át kell engedniük mindezt Krisztusnak. Hiedelmeiket egyik napról a másikra nem lehet megváltoztatni, ám kísérletet lehet tenni arra, hogy egy félelem nélküli életre segítsük őket.

Az ürességben, a gyászban, amikor T.M. testvérünket a mennyei otthonban várja, a szívetek fájdalmát szeretné Krisztus enyhíteni, és Ő jelen szeretne lenni a ti gyászotokban is.

Az itt használt „üresség” fogalma nem biztos, hogy pontosan érthető számukra. Azt próbáltam ezzel érzékeltetni, hogy ebben a gyászban nincsenek egyedül, mert itt van a közösség, és itt van Krisztus is.

Mondjatok igent egymásnak arra a kérésre, hogy: maradjatok itt, és virrasszatok velem! „Virrasszatok, és imádkozzatok.” Legyetek jelen egymás számára, amíg lehet ezen a földi úton. Erre hív meg benneteket Krisztus. Azért is, hogy amikor földi utatok véget ér, az öröklétben újra találkozhattok.

A jelenlét itt már nem az elhunythoz kapcsolódóan értendő, hanem egymás számára. A közösség és egymás erősítése jelenik meg benne. S mivel ebben élnek, ez érthető is számukra. Krisztus képe összeköti őket egymással és előrement szeretteikkel, és kapocsként jelenik meg előttük, ami összeköti a végezt a végtelennel, az ideig valót az örökével.

Testvérünk számára egy akaratlanul kérjük: mostantól kezdve Jézus Krisztus fogja a kezét helyettetek. Kérjük most együtt, hogy vegye őt vállára Jézus a Jó Pásztor és vezesse haza a mennyei otthonba. Mi most, amikor a békés pihenésre itt hagyjuk a testét, együtt kérjük Jézust, hogy nevezze lelkét sajátjának és őrizze őt addig, amíg reményeink szerint a feltámadás napján új életet ad T.M. testvérünknek, amikor majd ti is újra találkozhattok vele. Ő erősítsen és Ő vigasztaljon titeket. Ámen.

Az elhunyról való gondoskodás mindennél fontosabb számukra. Itt az a gondolat jelenik meg, hogy halála után is lesz, aki mindent megtesz érte akkor is, amikor ők már nem lesznek mellette. Hiszen a Jó Pásztor képe a gondoskodást és a védelmet fejezi ki. Átadjuk őt Jézusnak, ugyanakkor nem vész el számukra, mert Krisztus megőrzi őt.

1.4 A temetés után

A szertartás végeztével – miután kimentünk a ravatalozóból –, bement két sírásó és levette a fedelet a koporsóról. A zenészek ekkor már játszottak. Sírás, rosszullet, jajgatás kísérte az elhunyttól való elköszönést, ami csupán néhány percig tartott, de lehetett volna akár 15 perc is, hiszen utoljára láthatták őt, és nehezen tudták elengedni. Az is kiol-

vasható mindebből, hogy úgy akarnak elbúcsúzni a halottól, hogy az nehogya megharagudjon rájuk, hogy lássa – és mások is lássák – meny-nyire szerették őt, és tisztességgel temetik el.

Míg kiértünk a sírhoz, a négy cigányzenész végig énekelt, az éneket gitárokkal kísérték. A sírnál folyt tovább az ének és csak addig hallgatott el, amíg a liturgia szövege hangzott.

Óriási segítséget jelent számomra az a cigány származású presbiterem, aki minden ilyen temetésen ott van mellettem, s ha valami nincs rendben, vagy kérdésem lenne, ő segít, és intézkedik. Így nem követek el olyan hibát, ami a gyászolók számára esetleg bántó lehetne. Mivel a cigányság körében tisztelt emberről van szó, elfogadják azt, amit mond és hallgatnak is rá, nekem pedig biztonságérzetet ad. Ő most is mellettem állt.

Érdekes volt számomra az, hogy mind a ravatalozóban, mind pedig a sírnál csendben voltak és figyeltek. Úgy éreztem, minden elhangzott szónak súlya van számukra.

Az áldás után engedték le a sírba a koporsót. A koporsó mellé a lábához tették az elhunyt személyes tárgyait: ruháját, poharát, tányérját, valamint a virrasztóból megmaradt pálinkát, sört és gyertyát.

A leengedés után azonban feltörtek az érzelmek. Egyikük sírógörcsöt kapott, a másikhöz orvost akartak hívni, de idővel jobban lett. Szólhat ez a fájdalomról, hiszen a virrasztó hosszú volt, és a fáradtság is közrejátszik a rosszulletben és persze hiedelmeik is.

Az az asszony (a lánya), aki rosszul lett azt kiabálta: „El fog vinni”, majd utána: „Vigyél magaddal, megyek én is utánad”. Mindez talán arról szól, hogy annyira fontos volt neki életében, hogy nem tudja elengedni. De szólhat arról is, hogy nem volt arra lehetősége, hogy az elhunyttól életében bocsánatot kérjen, s most megjelentek félelmei, amiért ezt nem tette meg. Az is lehet, hogy valamivel megbántotta, s most büntudatot érez. Vagy éppen ragaszkodását próbálta bizonyítani. A félelem mindenesetre valós volt az arcán, a körülötte állók vigasztalták.

A hantolás alatt egy ember folyamatosan kínálta az ott lévőket pálinkával, s közben többen rá is gyújtottak. A hantolás végéhez közeledve a sírás hol elhalkult, hol felerősödött. A zene végig szólt. Csak akkor hallgatott el, amikor a liturgia záró szakaszához értem.

Ezután a temetés egyházi része befejeződött, de a család még maradt. Mivel az elhunyt dohányzott, többen rágyújtottak egy cigarettára, s a még égő cigarettát rátették a sírra, mintegy odaadva a halottnak. Közben természetesen szólt a zene.

Ha a temetést nézem – úgy hiszem – minden tisztelet meg volt adva az elhunytnak, s „szépen lett eltemetve”. Egy szép élettől vettünk búcsút.

Aztán a temetés után kiderült, hogy otthagyta a családját, egyedül tengette életét, alig volt valamije, és gyermekei sem foglalkoztak vele. Akkor hát mire a szép életrajz, a díszes koporsó, ha nem volt jó a kapcsolatuk?

A válasz egyszerű. Mindegy milyen ember volt életében, de halálában a lehető legjobbat kell kapnia, s tisztességes temetésben kell részesülnie. Családja ennek tett eleget. A zenészek, a koszorúk, a könnyek, a jajgatás, mind neki és érte szólt. Mert megadják halottaiknak a tiszteletet.

A romák között egy család gyásza, az egész közösség gyászává válik. Nem marad magára a gyászoló család, hanem mindenki ott van mellette. Nem utasítják el maguktól a fájdalmat, hanem megélik érzelmeiket. A külső szemlélő számára ez sokszor túlzó, színjátékba illő mozzanatok tűnhet, de számukra mindez természetes. Nekik az a természetes, hogy jajveszékelve kell elsiratni az elhunytat.

A prédikáció alatt végig figyelték mi hangzik el, és nagyon kellett arra vigyáznom, hogy csak olyat mondjak, amit információként az elhunyt családjától kaptam. Még akkor is, ha nem tartottam igaznak, mert nem az én tisztem ezt megítélni vagy mérlegelni, ám ez segít nekik a halottól való elbúcsúzásban, lelkiismeretük megnyugtatásában és saját életük továbbélésében.

Ha a temetési prédikációt nézem, úgy vélem a kért vagy várt igényeknek megfelelt, és arra irányult, hogy a halotthoz fűződő viszonyukat kifejezze. Azt, ahogyan most gondolnak rá.

2. Azt hagyjuk itt, akit a legjobban szeretünk

2.1 Előzmények

Egy másik temetést is szeretnék bemutatni. Az előző temetés másnapján volt ez a búcsúvétel. Az elhunyt – M.V. – 2013. március 30-án halt meg, temetése 2013. április 4-én volt. Az adatfelvételre szerdán került sor, a temetést megelőző napon. Az elhunyt egyik gyermeke jött el feleségével. Jött velük egy tanultabb ember is, aki szinte az egész megbeszélés alatt az elhunyt fia helyett beszélt.

Egy édesanyát temettünk, akiről mindenki tudta, hogy nagyon szeretete a gyermekeit, unokáit, a családját, s ők egy egyszerű, de szép temetést szerettek volna.

A temetéskor a ravatalozóban csendes zene szólt, nem volt kiabálás, sem hangos jajveszékélés. Mikor beléptem csend volt és a koporsó már le volt fedve.

A temetés előtt a sírásókkal beszélgetve derült ki, hogy az eső miatt a kiásott sír többször beomlott így féltő, hogy újra beomlik, amikor ráteszik majd a koporsót. A nagyobb bajt elkerülve azt javasoltam, hogy amint kiérünk, tegyék le a koporsót a sírba. Ezt a családdal is egyeztetni kellett. Mindezt M. beszélte meg a családdal, így az ebből adódó probléma is elhárult. Nagyobb tragédia lett volna, ha valami oknál fogva megindul a föld, és persze vele minden más is...

Ezt azért éreztem fontosnak megjegyezni, mert más esetben ezt nem biztos, hogy meg tudtuk volna beszélni. A szokás az, hogy a sírnál még fent marad a koporsó (két pallón), amíg a liturgia ezen része hangzik, és csak ezután engedik le a sírba, de ezt is lassan kell csinálni. Mert lehetőséget és időt kell hagyni, hogy még egyszer elköszönhessenek az elhunyttól, s persze maga a kép is fájdalmas, ahogy lassan eltűnik szemük elől szerettük koporsója.

A család a ravatalozóban a koporsó mellett csendben állt. Aki sírt, azt is csendben tette, bár látszott a fájdalom az arcukon, mégis hangtalanul viselték. Érzelmi kitörések nem voltak.

Az viszont megegyezett az előző temetésen történetekkel, hogy a temetési beszéd alatt végig figyeltek. Mindenki arra figyelt, hogy mit

mondok az elhunyról és milyen nevek hangzanak el a búcsúztatóban. Mindez azért fontos, mert egy hagyományos, nem cigány temetésnél többször észrevehető, hogy nem figyelnek arra, ami elhangzik, csak a búcsúztatóban felsorolt nevekre figyelnek. Ebben az esetben azonban minden kimondott szóra figyeltek, többször bólogattak, vagy helyeslően felnéztek.

2.2 Prédikáció

Hallgassátok meg Isten ígését, az élet üzenetét, amelyek alapján a megemlékezés és vigasztalás szavait hirdetem számotokra, amint írva található: Textus: 2Tim 4: 7-8

„Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam, végezetre eltétetett nekem az igazság koronája,”

Gyászoló család, vigasztalásra váró Gyülekezet!

Vannak kincset érő életek, felbecsülhetetlen értékű életek, s számotokra gyászoló testvéreim, ilyen volt drága elköltözött szeretetteknek az élete is e földi világban. Szeretete, odaadása, segítőkészsége tette őt kincssé. Mindenki annyit ér, amennyi szeretet van benne, amennyi szeretet árad belőle. A leggazdagabbak azok, akik a legtöbb szeretetet hordozzák.²⁴

Az elhunyt iránt érzett szeretetük és érzelmeik kerültek itt kifejezésre. Az első mondatban az: „ilyen volt drága szeretetteknek az élete...” mondatrészlet abban szorulhat javításra, hogy hiedelmeik szerint az elhunyt továbbra is jelen van, így a „volt” szó nem biztos, hogy helyénvaló.

Aki e ravatalon pihen, szeretettel élte életét, a segítség életét élte, kicsi gyermekkorától, szülei mellett, testvérei között, s később a családban is.

24 CSÜRI LAJOS: ...*Jövel, Uram Jézus!* Kiadja a Blende Bt., Debrecen, 2006., 103-105.p.

Igénk azt mondja, „*megharcoltam, elvégeztem, a hitet megtartottam*”. E három, igénkben szereplő szó alapján tekintsük végig elköltözött szeretettek életét, s a hozzá kapcsolt vigasztalást.

„Megharcoltam” – szeretettek 19xx. március 18-án született Pircsén, kilencen voltak testvérek. Egy szerető családban nevelkedett fel. Élete során megharcolta ama harcot, melyet az Isten neki szánt. Fiatalon megtanulhatta, milyen harcot kell vívnia egy családnak a betevő falatért, a megmaradásért, és mégsem a nehézség, a keserűség volt rá jellemző, hanem szeretetteljes élet. Megérezhette, megtanulhatta a testvéri szeretet fontosságát, az egymásra utaltság fontosságát. Ezekkel a nagy értékekkel, életre szóló ajándékokkal harcolhatta az élet ama nemes harcát már fiatalon is. 13 évesen munkába állt, és a helyi TSZ-ben helyezkedett el. 1969-ben házasságot kötött I. B.-vel, házasságukból négy gyermekük született, akiket odaadó, gondoskodó szeretettel neveltek fel. Közös életükben is folytatta, azt a nemes harcot, melyet korábban megkezdett, továbbra is segítés, az odaadó élet jellemezte.

Férjét 1984. szeptember 4-én veszítette el, ezután gyermekeit, és még K-t is szeretettel nevelte, a nehéz körülmények ellenére is, megadva számukra minden tőle telhetőt. 1985-ben ezért Berettyóújfaluba ment dolgozni, hogy gyermekeit nevelni tudja, mellette járt libát tépni és napszámos munkát is vállalt. 1993-ban betegségei miatt leszázalékolták. Ezt követően unokái gondoskodásával foglalatoskodott, s közben folyamatosan eljárt napszámba dolgozni, még betegen is. Mindig szerettei segítségére volt, s aggódó szeretettel vette körül övéit. Örömteli életfelfogás jellemezte, mert hihette, tudhatta, hogy Isten a kezében tartja őt. Ez segíthette őt abban, hogy mindig hű maradhasson önmagához, családjához, elveihez. Családért keményen küzdő, békeséges lelkű, édesanya volt.

Mindazok a cselekedetek, amik életében gyümölcsként, és szerettei számára tapasztalatként megjelentek, itt kerültek megfogalmazásra. Amit el kellett végeznie, azt odaadóan végezte el és tette meg.

Boldoggá tették unokái megszületése, akiket nagyon szeretett, s még ekkor is a segítség volt rá jellemző, hiszen ahol tudott segített. És persze unokái is nagyon szerették őt. Az lehet egy édesanya, nagymama, igazi öröme, ha szerettei, az övéi haladnak előre az életben, boldogulnak, szeretettel fordulnak egymáshoz, és azokat az értékeket viszik tovább, amit ő fontosnak tart, fontosnak tartott, én hiszem, hogy mindezeket láthatta bennetek és érezhette gondoskodásotokban.

A család fontossága és az egymás iránt érzett felelősség jelenik itt meg, valamint azok az értékek, melyeket az elhunytban a gyászoló család is fontosnak tartott, és örökségként tekint rá.

Megtapasztalhatta családjá szeretetét, amikor szüksége volt rá, hiszen mellette voltatok az utolsó percig akkor, amikor neki volt szüksége odafigyelésre, szeretetre, gondoskodásra. M.V. 2013. március 30-án eltávozott ebből a földi világból, s visszaadta lelkét teremtő Urának.

Fájdalmas elválni egy jó embertől, egy drága édesanyától, nagymamától. De hiszitek és tudjátok velünk együtt, hogy a nemes harcnak ez a vége: „Jól vagyon, jó és hű szolgám, ... menj be a te Uradnak örömébe.”

Szerették és gondoskodtak róla, amikor arra volt szükség, és most is mellette vannak. Az elválás fájdalmát szerettem volna mindezzel kiemelni, és az elhunytól olyan halál utáni képet adni számukra, amelyben meg tudnak nyugodni.

Elmondhatjuk, elvégezte, amit kellett, nem telt el napja hiábavalóan Isten, és emberek előtt. Dolgát elvégezve megy el. Isten által megcselekedte azt, mit minden embernek meg kellene cselekednie és élnie. Ami emberi ezen a földön: elfogy. Annak a szeretetnek az emléke, amelyet a lelkünkben hordozunk elhunyt szerettünkkel kapcsolatban csak addig marad meg, amíg e földön élünk.

Van egy hely azonban, ahol nincs elmúlás. Ez az Isten és az Ő országa. Ott megmarad a szeretet is. Az a szeretet, amely Isten szerint való. Isten irántunk való szeretete nem fogy el és megmarad mindörökké.

*Emberileg nézve tehát teljes élet volt az övé, mondhatni étellel betel-
ve ment el. Azonban az „elfogy” gondolatsor nem fejezi ki igazán az
elhunythoz való viszonyukat, mert szeretetük nem múlik el iránta, és
az elhunyt szeretete sem szűnik meg irántuk. Hiedelmük szerint még
mindig jelen van, így elképzelhető, hogy ez a gondolatsor nem tel-
jesen egyértelmű számukra. Az viszont már igen, hogy a lelke olyan
helyre kerül, ahol megmarad örökre. Az Isten országa – mint kép –
érthető számukra, s reményüket fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy
szerettükkel mi történik.*

Bízunk a bűnbocsánatban, a test feltámadásában, s azzal a hittel állunk
meg a koporsónál, hogy a halállal nem ér véget az élet.

Krisztus meghalt és feltámadott, hogy általa élete legyen minden
benne bízó, benne reménykedő, Őt szerető gyermekének. Ez az a sze-
retet, amely soha el nem fogy!

Isten szeretete töltse el szíveteket. Ez adjon reménységet az üdvös-
ségre, és ez kapcsoljon egybe a kereszthordozásban, és ez jelentsen
most számotokra vigasztalást.

Ebben a reménységben búcsúzzunk most elhunyt szerettüinktől!
Ámen

2.3 A temetés után

A prédikáció az elhunyt édesanya szeretetét, gondoskodását, értük való
fáradozását emelte ki, s arra az érzelmi kötődésre reagált, ami megvolt
az elhunyt és gyermekei, valamint unokái között.

A ravatalozói rész után sem volt hangos szó vagy sírás, mintha nem
is cigány-temetésen lennénk.

A sírnál is minden csendben zajlott. A használati tárgyait itt is mellé
tették, és a temetést megelőzően itt is volt virrasztás a családnál. De
ezeket a szokásokat leszámítva, már olyan volt minden, mint egy nem
cigány ember temetésén. Szembetűnő, hogy a fiatal generáció már
csak azt tartja meg a hagyományokból, ami számukra elfogadható.

A virrasztás azonban itt is megmaradt, ami abban segítette őket, hogy el tudjanak búcsúzni az elhunyttól, a róla való beszélgetés és a vele való foglalkozás által.

Az idő halad, a hagyományok pedig egyre inkább kopnak, itt is.

V. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban arra tettem kísérletet, hogy bemutassam egy Debrecen melletti község cigánységának halálhoz, temetéshez kapcsolódó szokásait. Mindeközben arra ébredtem rá, hogy saját félelmeim voltak azok, amik olykor nehezzé, esetleg ijesztővé tették számomra ezeket a szolgálatokat. A velük való megismerkedés azonban sokat segített.

Miután ismertté vált előttem az, hogy mit miért tesznek azt érzem, hogy nem is olyan távoli mindez egy hagyományos temetéstől. Őszintén megfogott és megérintett, ahogyan halottaikkal bánnak. El tudtam fogadni, hogy kifejezik érzelmeiket, hogy nem foglalkoznak a társadalmi elvárásokkal, hanem hűek hagyományaikhoz.

Felmerült bennem a kérdés, hogy mi miért távolodtunk el a haláltól, és miért próbálunk még a temetésen is „viselkedni”, holott nekünk is ugyanúgy fáj egy szeretettünk elvesztése, mint nekik? Miért kell az elvárások mentén gyászolnunk? Miért nem merjük igazán megélni azt, amit érzünk?

Egy idő után már nem éreztem távolinak rítusaikat. És élek a gyanúval, hogy korábban nem is állt olyan távol a magyar parasztságtól, ill. polgárságtól mindaz, ami náluk mind a mai napig jelen van. Gondolok itt elsősorban a siratásra, vagy a virrasztásra, hisz ezek az elemek sok helyen még ma is élnek.

Egy, a településről szóló könyvben a következő leírást olvashatjuk: „Amikor a megboldogult jobblétre szenderült, szemét lefogták, állát felkötötték, a tükröt fekete ruhával takarták le. A halál beálltát hivatalosan az orvos, korábban a halottkém állapította meg. Az utolsó, ezt a hivatalt betöltő Furkó Márton volt a faluban. A megboldogultat megfürdették, ünneplő ruhát adtak rá. Az idősebbeket fekete ruhába, a leánygyermeket tiszta fehérbe öltöztették, fejére menyasszonyi mirtuszt tettek, a gazdagabbak fátylat is, mintha menyasszony lenne. A halálesetet a falubelieknek a harang megkondítása adta tudtul.

A ravatalt még az 1960-as években is az első házban, vagyis a szobában állították fel. Az elhunyt életkorát a koporsó színe jelezte, akár csak a sírra állított fejfa és lábtól való fa. Csecsemőknél fehér, nagyobb-

bacskai gyermekeknél világoskék, fiataloknál világosbarna, öregebb korban fekete.

A kiterített halott felett a ravatalozó megépítéséig szokásban volt a virrasztás. Az 1940-es évekig siratóasszonyok is meghívottak, akik egész este énekeltek, imádkoztak az elhunyt mellett. Nyárban, nagy melegben a ravatal alá jeget tettek, és a szobában zöld fenyőágot égettek.

A temetés reggelén ásták a sírt, régen csakúgy, mint napjainkban. A gyülekező harang szólította a végtisztességtevőket. A pap, a kántor, a temetéseken éneklő iskolás fiúk, a család részéről a szervezéssel megbízott funerátor kíséretében, lementek a halott házához. A gyásznének hangjai mellett leszegezték a koporsót, s kivitték az udvarra. A felnőtteket templomi gyászsztentiszteleten, prédikációval búcsúztatták, ilyenkor a háznál csak rövid szertartás zajlott, s a gyászmenet a megboldogult koporsójával, melyet szekérre vagy később már gyászkocsira tettek, a templom érintésével vonult a temetőbe. Ha egyházi tisztviselő volt az elhunyt, bevitték a templom előterébe is. A kántor és az iskolás gyerekek végig énekeltek az úton. A temetéseken két ének mindig elhangzott. Az istentiszteleten: „Tebenned bízunk eleitől fogva...”, a temető kapujában pedig: „Az Isten országa mindig nyitva áll...” A sírnál az imát követően a gyásznének hangjai mellett elhantolták a megboldogultat. Ezt követően a halott házában tartottak.²⁵

Az idézett szövegből kitűnik, hogy a korábbi temetési szokásaink nagyon is hasonlóak, sőt sok esetben ugyanazok voltak, mint ma a cigányságnál. A tükör letakarása, a virrasztás, a halotti tor, az érzelmek és a fájdalom kifejezése mind-mind erre utalnak. A kérdés ennek tükrében már nem az, vajon nagy-e a szakadék a cigányság és a magyarság temetési szokásai között, hanem az, hogy mi miért hagytuk el temetési szokásainkat és hagyományainkat?

Mert a leírtak alapján az látszik bizonyítottnak, hogy éppen a cigányság volt az, aki a mi hagyományainkat megőrizte és továbbvitte, legalábbis Nagyrábén ezt tapasztalom.

²⁵ *Száz magyar falu könyvesháza*, Nagyrábé, Szerk.: Radics Kálmán, Kiadja a Száz magyar könyvesháza Kht., Budapest, 2000., 130-133.p.

A cigányság meg tudja élni gyászát, szembe mer nézni azzal és milderre időt is hagynak maguknak. A dolgozat írása közben figyeltem fel arra, hogy a cigányság körében nem – vagy csak nagyon ritkán – találkozom elakadt gyászfolyamattal, ellentétben a magyarsággal. Közöttük több olyan emberrel van kapcsolat, akik hosszú évek óta nem tudják letenni gyászukat, és nem tudnak továbblépni.

Természetesen azok a félelmek és hiedelmek, amik a cigányság körében élnek halottaikkal kapcsolatban, nem változtathatók meg egyik napról a másikra. Ám ha melléjük állunk gyászukban, ha próbáljuk megérteni őket, akkor mindez formálható. Mert ha nyitottságot tanúsítok feléjük, ők is nyitottá válnak arra, amit adni szeretnék nekik.

Sokat tanultam kilencéves ottani szolgálatom alatt emberségről, toleranciáról. A dolgozat megírása is sokat segített abban, hogy meglassam az embert a cselekedetek mögött, hogy szeretettel és kellő empátiával olyan szolgálatot tudjak végezni közöttük, ami hozzájuk szól, ami figyel érzéseikre. Mindez pedig egy hatékonyabban végezhető szolgálat kapuját nyitotta meg számomra, s rávilágított arra is, hogy a cigányság otthonra találhat gyülekezeteinkben.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

3. *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*, összeállította: D. Dr. Pröhle Károly, Kiadja a Luther Kiadó, Budapest, 2010.
4. DR. BODÓ SÁRA: *A gyász, mint a keresztyén ember krízise, és a lelki gondozás lehetőségei*, Dissertationes Theologicae 6. Kiadja a Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2002.
5. DR. CZEGLÉDY SÁNDOR: *Liturgika*, A Gyakorlati Theológiai Tanszék Tanulmányi Füzetei 8. Debrecen, 1996.
6. CSÚRI LAJOS: *...Jövel, Uram Jézus!* Kiadja a Blende Bt., Debrecen, 2006.
7. DR. FEKETE KÁROLY: *A temetési igehirdetés kérdései*, A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei 5. szám, Készült a Debreceni Református Kollégium Sokszorosító irodájában, Debrecen, 1993.
8. DR. FEKETE KÁROLY: *Homiletika*, A Gyakorlati Theológiai Tanszék Tanulmányi Füzetei 3., Debrecen, 1993.
9. GYÖKÖSSY ENDRE: *Magunkról Magunknak*, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, 2011.
10. DR. HÉZSER GÁBOR: *Pásztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2007.
11. HERMANN STENGER CSSR: *A (lelki)pászori kompetencia három jellemzője*, In: *Embertárs*, I. évfolyam 1. szám, 2003. április, Kiadja a Párbeszéd (Dialógus) alapítvány, Budapest
12. ISIDOR BAUMGARTNER: *Pásztorálpszichológia*, Interdiszciplináris szakkönyvtár 4., Semmelweis Egyetem, Párbeszéd (Dialógus) alapítvány, HÍD Alapítvány, Budapest, 2006.
13. *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház Számára*, Példatár, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2004.

14. RIBÁR JÁNOS: Gyászolók lelkigondozása, A gyász folyamatának fázisai, In: *Egymásközt - egymásért*, Szerk: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra, Kiadja a Római Katolikus Egyházi Szeretet Szolgálat és a Budapest, XIII. Ker. Tanács HÍD Családsegítő Központja, valamint a Szeged-Csanádi Püspökség, Budapest, 1990.
15. *Száz magyar falu könyvesháza*, Nagyrábé, Szerk.: RADICS KÁLMÁN, Kiadja a Száz magyar könyvesháza Kht., Budapest, 2000.
16. SZUHAY PÉTER: *Sosemlesz Cigányország*, Magyarország felfedezése sorozat, Osiris Kiadó, Budapest, 2012.
17. TÓTH FERENCZ: *Pastoralis Theologia*, III. rész, Liturgika, Pápa, 1809.
18. VERENA KAST: *A gyász, Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*, Park Kiadó, Budapest, 2002.

A SZERZŐRŐL

Arany-Michels Richárd Tibor

1978. november 16-án született Miskolcon. Általános iskolai tanulmányait Tokajban és Bodrogolasziban végezte, középiskolai tanulmányait a nyíregyházi Wesselényi Miklós Szakközépiskolában.

1997-ben nyert felvételt a Debreceni Református Hittudományi Egyetem teológus-lelkész szakára. 2003- augusztusától exmittált hallgató a hosszúpályi gyülekezetben. Segédlelkészi évét 2004 augusztusától tölti Gyulán. Teológiai tanulmányait 2005-ben fejezi be.

Első szolgálati helye Nagyrábé, ahol 9 évig szolgál, időközben hallgatója a Semmelweis Egyetem mentálhigiénés lelkigondozó szakának. Ezt követően 2014 júniusától a debreceni Wáli István Református Cigány Szakkollégium lelkésze.

2016. augusztus 1-től a Tiszáninneri Református Egyházkerületben, Selyeben szolgál missziói lelkészként feleségével, akivel 2015. július 31-én kötöttek házasságot. Fő feladatuk a cigánymisszió.

Meggyőződése szerint: *„a cigányság része népünknek, így nem kérdés az, hogy része-e gyülekezeteinknek. Jézus missziói parancsa felhatalmazást adott nekünk arra, hogy közöttük is hirdessük az evangélium örömhírét. Áldott szolgálat ez és Istentől kapott feladatunk.”*

